

Verdwenen familieleden in Bosnië

‘Een lijk op sokken is thuis vermoord’

Hij woont in Nederland, maar zijn overgrootmoeder ligt nog in een Bosnisch massagraf. En dus keert Satko Mujagić regelmatig terug.

door Alfred van Cleef foto's Claudia Heinermann

Satko Mujagić bij het massagraf in Tomašica

De laatste nacht met zijn grootmoeder bracht Satko Mujagić door in de bijkeuken, door een kast gescheiden van de kamer waarin de rest van de familie school. 'Wij lagen op de grond. Het was donker, de stroom was uitgevallen. Ik hoorde haar trillen en bidden. Ik streefde haar, zoals zij dat vroeger bij mij deed. Ik was bang, maar zij ook. Het schieten ging de hele nacht door.' De volgende ochtend moesten ze vluchten. 'Mijn moeder pakte de tassen, de kinderen huilten.' Grootmoeder bleef achter. Ze verchool zich onder aan de betonnen trap, samen met een bejaarde buurvrouw. 'We hadden genoeg voedsel en water achtergelaten, zodat ze het lange tijd zouden kunnen uithouden', zegt Satko. De aanval op het stadje Kozarac in het noordwesten van Bosnië, gemeente Prijedor, begon op 24 mei 1992. 'Oma kon niet meer lopen. We lieten haar hier achter met het idee dat we haar een paar dagen later weer zouden ophalen.' Die dag zou nooit komen. Bosnisch-Servische troepen en milities omsingelden dorpen en steden, verdreven Bosniakken (moslims) en Kroaten en staken hun huizen in brand. De etnische zuivering was begonnen. Satko Mujagić kwam met zijn vader in het concentratiekamp Omarska terecht, zijn moeder wist in juli 1992 met drie andere kinderen te ontkomen. Hun huis ging met vrijwel alle andere huizen van niet-Serviërs in Kozarac in vlammen op. Toen Satko in 1998 als eerste terugkeerde op de plaats waar eens hun huis had gestaan, was oma verdwenen. De overblijfselen van de buurvrouw met wie ze zich schuil had gehouden werden – niet begraven – in 2001 in haar eigen achtertuin teruggevonden door Satko's tante, van oma geen spoor. Sindsdien is ze de oudste van de ruim tweehonderd nog altijd vermiste inwoners van de gemeente Prijedor. Hoe oud Zlate Krkić precies was, staat niet vast. De burgerlijke stand van Kozarac ging in de Tweede Wereldoorlog verloren. Officieel was ze bij haar vermissing drieënnegentig, in werkelijkheid misschien vijf jaar jonger. Op het dressoir in het herbouwde huis van Satko's ouders staat haar foto: een vrouw met een open gezicht en een hoofddoek, een sigaret in de hand. Zlate Krkić was eigenlijk de grootmoeder van Satko's vader Husein (69), maar omdat Husein door haar werd opgevoed beschouwde hij haar als zijn moeder. Ze woonde bij hen in huis en fungeerde als grootmoeder voor Husein's kinderen. Husein Mujagić is gepensioneerd en woont met zijn vrouw Nadja (61) afwisselend in Limburg en in hun herbouwde huis in Kozarac.

De zielen van de doden

Ik vergezel Satko die een lang weekend vrij heeft genomen vanwege de vondst van een nieuw massagraf in Tomašica. De familie Mujagić heeft DNA afgestaan en hoopt dat Zlate Krkić daar wordt gevonden. Nadja Mujagić is er al geweest. 'Ik hoorde dat ze een oude vrouw met vlechten hadden gevonden en ik dacht meteen aan oma.' Ze ging samen met buurvrouw Tesma. Het is hun niet goed bevalen. Eenmaal thuis moest Nadja overgeven, Tesma zelfs drie nachten lang, en ze kon niet meer slapen. Satko Mujagić (41) kende periodes waarin de oorlog hem in zijn greep had. 'Ik had er geen oog voor dat niet iedereen ervan gediend was dat we bij een gesprek over sport of werk binnen een uur in het kamp zaten.' Het bijwonen van een herdenking in Omarska in 2004 vormde een keerpunt. 'Dat was zo'n confrontatie. Ik voelde alles om me heen draaien, ik zag de zielen van de doden.' Hij richtte een stichting op om plaatselijke sportactiviteiten in Kozarac te steunen en van het beruchte Witte Huis in het kamp een herdenkingscentrum te maken, in 2012 gevolgd door de Facebook actiegroep Guardians of Omarska. Op een zonnige zondagochtend rijden we naar Omarska. Het is niet ver, dertien kilometer van Satko's ouderlijk huis. Bij het bord 'Welkom in Omarska' stopt hij om een foto te maken. Het staat er uitsluitend in het cyrillisch, want we zijn nog steeds in de gemeente Prijedor en dus in de Servische Republiek. We hebben schriftelijk toestemming aangevraagd voor een bezoek aan het voormalige concentratiekamp dat weer volop in gebruik is als ijzerertsmin en tegenwoordig eigendom is van ArcelorMittal. Nadat Satko op een van zijn drie telefoons onze komst heeft aangekondigd, gaat de slagboom open. We zijn met zijn vieren en krijgen van de fors gebouwde bewaker die ons zal begeleiden het verzoek om volgens de voorschriften een oranje hesje en een helm te dragen. We krijgen ook nog een stofbril en oordopjes mee. Satko wil niets aan of op, een weigering die de bewaker zonder tegenwerpingen accepteert. Op het terrein voor de hangar waar vroeger de gevangenen vastzaten, rijden vrachtauto's af en aan. Toen Omarska een kamp was, stond dit terrein bekend als 'de piste'. Gevangenen moesten er urenlang in de brandende zon staan of liggen. De bewaker opent de deur. Binnen manoeuvreert een vorkheftruck. Er staan overal werktuigen, het ruikt er naar olie. 'Hier bij de ingang was prikkeldraad gespannen,' zegt Satko. 'Om te voorkomen dat we naar buiten liepen. Daar in die hoek, waar die tractor staat, dwong Duško Tadić

mensen motorolie te drinken. Sommigen hebben de martelingen die dag niet overleefd. Aan die haak daarboven is iemand opgehangen.' Hij beent weg naar de wc's. Loopt langs de wasbakken, opent een deur, stopt bij de sta-wc's. Het zijn er vijf, ze zijn gewoon in gebruik en het is er vies, ik zie stront in nummer drie. Satko zweet, opent de deur van nummer vijf. 'Hier gebeurde het. We sliepen op het beton, tegen elkaar aan. Ik had dysenterie. De man naast me ging dood, drie plekken verder. Ik kon het niet meer ophouden en rende naar de wc. Nummer vijf. Ik zat er net toen een reservepolitieaanbieder binnenstormde en schreeuwde: "Waarom is het hier zo vies?" Daarna sloeg hij me met zijn knuppel. Ik probeerde me te verweren, maar dan sloeg hij me ergens anders. Daar ging hij mee door totdat hij te moe was. Daarna trapte hij me de wc uit, als een hond kroop ik weg.' Mujagić herinnert zich niet wat er vanaf dat moment gebeurde, in de armen van zijn vader raakte hij in coma om pas vier dagen later weer bij te komen. 'Toen lukte het mijn vader me als een vogeltje een koekje te voeren. Hij had me eerder gezegd dat in iedere oorlog mensen doodgaan en er mensen zijn die overleven om erover te vertellen. Dat heeft ons samengebracht. Ik leef dankzij hem.' Hij toont de betonnen trap waar de moord plaatsvond op zijn voormalige scheikundeleeraar van het gymnasium in Prijedor, het raam waar zijn vader hem van weghield om te voorkomen dat hij zag wat er bij het Witte Huis gebeurde. Soms keek hij wel en hij zag hoe een man met een brandblusapparaat werd doodgeslagen.

Een baan als conciërge

Het kamp ging dicht nadat het door Britse journalisten was ontdekt. Op de laatste dag werd nog een groep van 123 mannen afge-

'We lieten oma achter met het idee haar een paar dagen later weer op te halen'

Met de klok mee vanaf links boven: Satko in de hangar in Omarska waar hij in 1992 gevangengenomen zat, en op een televisiebeeld uit 1992 in het concentratiekamp; Satko's ouders nu; oma Zlate Krkić, wier lichaam nooit is gevonden; Elvir (Dado) Elezović, Satko's beste vriend, die in 1992 werd neergeschoten

voerd. Hun lichamen werden in 1998 in een twintig meter diepe put in de nabijgelegen Hrastova Glavica-heuvel teruggevonden. Bij het ruimen van dit massagraf werden ook twee vermisten uit de Tweede Wereldoorlog ontdekt. De Omarska-gevangenen uit 1992 waren met ijzerdraad vastgebonden en in groepjes van drie neergeschoten. Een van de daders, zo bleek later, vroeg om een stoel omdat hij te moe werd van het schieten. Satko Mujagić werd geselecteerd voor een klein groepje achterblijvers dat haastig aangevoerde veldbedden in elkaar moest zetten omdat er de volgende dag weer een filmploeg zou komen. 'Nee, dit is geen concentratiekamp, we krijgen twee keer per dag te eten,' zegt Satko in het Engels in de camera. Een uitgemergelde jongen van twintig in hetzelfde houthakkersoverhemd waarin hij 84 dagen eerder het kamp was binnengebracht, een verontruste blik in zijn ogen; op de achtergrond zittende en staande gevangenen tegen de muur van de hangar. Na de sluiting van Omarska werd Satko Mujagić – gescheiden van zijn vader – overgeplaatst

naar het kamp Manjača, waar hij nog eens 116 dagen zou blijven. Zijn moeder zat met de andere kinderen in het kamp Trnopolje, zijn jongere broer was al bij een tante en later bij een pleeggezin in Nederland. Satko wist zich na zijn vrijlating bij hem te voegen. Hij kwam terecht in een Haarlemse kazerne. Hij voelde zich regelmatig een wrak. 'Mijn handen trilden en ik had huilaanvallen, ik was rijp voor de psychiatrie.' Doordat hij als een van de weinige Bosniërs in het opvangcentrum Engels sprak, begon hij al snel te tolken. Intussen volgde hij fanatiek een spoedcursus Nederlands. Zijn leven veranderde toen hij werd aangenomen door de IND, die extra medewerkers zocht voor intakegesprekken met asielzoekers op Schiphol. Daar greep hij zijn kans en klom op. Intussen studeerde hij rechten. Hij is nu coördinerend adviseur op het gebied van grensbewaking. Hij vertroude blik in zijn ogen; op de achtergrond zittende en staande gevangenen tegen de muur van de hangar. Na de sluiting van Omarska werd Satko Mujagić – gescheiden van zijn vader – overgeplaatst

Zijn ouders hadden het zwaar in Nederland. In Bosnië waren beiden onderwijzer, vader hoofd van een basisschool. In Nederland paktten ze noodgedwongen alles aan. Jarenlang hadden ze een krantenwijk, daarna werkte Nadja als verzorgende in een bejaardenhuis. Haar man Husein kreeg een baan op een basisschool in Elslo. Als conciërge. 'De eerste keer dat hij in het Nederlands de telefoon opnam, herinner ik mij met trots,' zegt Satko. 'Basisschool De Poolster, met Mujagić.' Zijn vader had het er naar zijn zin en bleef er tot zijn pensioen. Intussen had hij ontdekt dat er geen groot Nederlands-Bosnisch woordenboek bestond. Hij besloot er zelf een te schrijven, zodat zijn kinderen het bij hun studies konden gebruiken. Het werden ruim drieduizend volgetikte A4-vellen, waar hij zes jaar over deed. Het woordenboek is in twee delen in eigen beheer in een ringband uitgegeven; op de geplastificeerde omslag staan foto's van het verwoeste respectievelijk het weer herbouwde huis in Kozarac. Inmiddels zijn ze ook online te raadplegen. In het voorwoord schrijft Husein Mujagić: 'U kunt rekenen op de

beleefdheid van de gesprekspartner: de lokale bevolking begrijpt de complexiteit van de taal en weet dat buitenlanders deze niet altijd kunnen beheersen.'

Twee ribben die loszitten

Kozarac is 's winters een spookstad. Dan staan veel huizen leeg en zijn het vooral bejaarden die achterblijven. Hun kinderen en kleinkinderen zijn Zweden, Duitsers of Nederlanders, de sinds 1992 over de hele wereld uitgewaaierde diaspora. De 1820 namen van alle inwoners die in 1992 werden gedood of zijn verdwenen, zijn terug te vinden in het prachtig vormgegeven ronde oorlogsmonument in de hoofdstraat. Veel van wat verwoest werd is herbouwd. Maar er staan nog altijd kapotgeschoten huizen, en bijna overal is op het restant van de gevel boven het huisnummer een witte cirkel met een kruis te zien, een teken dat het huis door niet-Serbers werd bewoond en kon worden verwoest. Dat is ook het geval bij de ruïne naast het huis van Satko's ouders. Aan de andere kant woont Tesma Elezović (66), moeder van Satko's beste jeugd vriend Dado. Ze was een van de 37 vrouwelijke gevangenen in Omarska, te midden van drieduizend mannen. 'Ik ben daar mishandeld, niemand werd ontzien. Ik heb nog altijd twee ribben die loszitten van de ruggengraat.' Van Dado heeft ze alleen nog een trouwfoto. Haar zoon is sinds 1992 vermist. Hij probeerde te vluchten, maar werd neergeschoten. Ze weet waar dat was. 'Hij zou daar ergens in de buurt moeten liggen, maar waarschijnlijk is hij opgegraven en ergens anders weer gedumpt.' Ze is al twee keer in Tomašica gaan kijken. 'Ik hoop zo dat we hem daar vinden, al is het maar één bot.'

Satko's neef zou ons met zijn auto brengen, maar haakt af. Hij is er al eens geweest en dat was genoeg. Die geur. Na drie dagen rook hij het nog. Niet dat de vondst van een massagraf in de gemeente Prijedor een zeldzame gebeurtenis is: er zijn er op gemeentelijk grondgebied al 63 gelokaliseerd. Meer dan tweeduizend slachtoffers zijn sindsdien geïdentificeerd en herbegraven. Tot nog toe waren Kevljani (456) en Jakarina Kosa (371) de grootste massagraven, maar het is niet uitgesloten dat Tomašica dat gaat overtreffen. Tot vorige week zijn 333 lichamen geborgen, waarvan 210 volledig intact en 123 in losse delen. Op één dag werden achttien mensen opgegraven die tot één familie behoorden: mannen, vrouwen en kinderen. Ze waren doodgeschoten, velen in dekens gewikkeld.

Desinfecteren

In Prijedor belt Satko een taxi. De Servische chauffeur is bereid ons erheen te brengen, met een extra vergoeding voor het na afloop

schoonmaken en desinfecteren van zijn BMW. Vanaf de stad is het ongeveer twintig kilometer rijden over een stille landweg. We passeren versterkte dorpen met fruitbomen. De Partizanenstraat. Veel tractoren.

We slaan af bij een gele brug. Direct na het passeren van een stel overwoekerde rails gaat het verder over een modderpad. In de verte ligt een roerloos meertje, aan alle kanten omsloten door loofbos in herfstkleuren, langs het modderpad staan vier kleine huizen vlak bij elkaar. Op de erven zijn auto's geparkeerd, er lopen varkens en kippen rond, de was hangt te drogen. Een paar honderd meter verder doemen de opgravingen plotseling vanuit het niets op, verscholen achter bomen: een groot modderig, afgegraven terrein met uiteenlopende kleuren bruine aarde, waar op verschillende dieptes mannen en vrouwen in witte pakken notities maken, iets wegscheppen, wijzen. Op de achtergrond, hoger op de heuvel, zijn graafmachines bezig. Aan de kant staan een paar terreinwagens en een lijkwagen. Het terrein is afgezet met politielinten. De lucht is verontrustend.

Voor de diepste kuil liggen vlonders. Forensisch archeoloog en antropoloog Esmā Alić-hajić (28) staat achter een tafel. Ze werkt voor de International Commission on Missing Persons (ICMP) en geeft leiding aan een team dat gespecialiseerd is in de technische ruiming van massagraven. Ze doet dit werk al zeven jaar. Kosovo. Srebrenica. Kroatië. Met behulp van een camera op een statief en een laptop maakt ze 3D-opnames van de locatie waar en de positie waarin ieder lichaam gevonden wordt. Van losse lichaamsdelen wordt geprobeerd later met DNA-analyse weer een geheel te maken. 'Door de samenstelling en de dikte van de kleilaag is de conditie van de lichamen goed te noemen, maar als je ze weghaalt kan het behoorlijk stinken.' Dat blijkt, want terwijl we staan te praten dragen twee mannen een in een lijkzak gewikkeld lichaam vanuit de kuil omhoog en leggen het naast haar tafel. Ik zie een been met een schoen eraan en wend mijn hoofd af. De weeïge geur van ontbinding beneemt me de adem. 'Dagelijks komen hier familieleden van vermisten,' zegt Alić-hajić. 'Ze bieden hulp aan of nemen eten mee.'

Het Tomašica-massagraf is niet nieuw. Al in 2004 werden er 24 lichamen en ongeveer honderd losse delen gevonden. Er waren aanwijzingen dat er mogelijk meer dan duizend lichamen zouden liggen, al was het onduidelijk waar precies en er waren ook al lijken opgegraven en naar een ander graf verplaatst. 'We kregen het niet voor elkaar om zo diep te mogen graven,' zegt Eldar Jahić (32), onderzoeker van het landelijk openbaar ministerie, die naast de forensisch archeoloog onder een rood plastic afdakje

Op één dag werden achttien mensen opgegraven van één familie

achter een tafel staat en de opgravingen observeert. 'De wettelijke procedures ontbraken. Sinds enkele jaren is daar verandering in gekomen, al werken de plaatselijke – Bosnisch-Servische – autoriteiten nog niet echt enthousiast mee. De burens zijn uiteraard ondervraagd, maar die zeiden dat ze destijds in het buitenland waren of ze zwegden. Maar we wisten dat wat hier gebeurd is niet slechts bij een beperkt aantal omwonenden bekend kon zijn. Mensen in de omgeving hebben meegeholpen, ze leenden hun machines, hielpen met lichamen dragen of graven, gaven aanwijzingen.'

In de verlaten mijn gedumpt

Twee jaar gericht onderzoek resulteerde uiteindelijk in vier getuigenverklaringen van Serviërs die na 21 jaar wroeging kregen, onder wie een soldaat die drie keer betrokken was geweest bij lijkentransporten. Ook mensen in een naburig dorp begonnen te praten. Daaruit viel de volgende reconstructie op te maken. Na de etnische zuivering van het gebied in de lente van 1992 lagen overal in de dorpen de stoffelijke overschotten van Bosniakken en Kroaten. Velen stierven in of voor hun huis, anderen in gevechten. Hun lichamen werden door soldaten en politiemannen in vrachtauto's geladen, onder andere in de verlaten mijn van Tomašica gedumpt en daar – niet al te diep – begraven. Maar toen de drie concentratiekampen op het grondgebied van Prijedor (Keraterm, Omarska en Trnopolje) werden gesloten, waren de autoriteiten bang dat Tomašica niet veilig meer was.

Bovendien begonnen omwonenden te klagen. 'Het water raakte vervuild en dus drong de stank door tot in hun huizen,' zegt openbaar aanklager Jahić, terwijl hij zijn blik gericht houdt op de diepe kuil voor zich. 'Ze konden hun vee niet meer laten grazen.' Ze vatten het plan op om Tomašica te ontruimen en de lijken te verplaatsen naar Jakarina Kosa. 'In 1993

Er zijn tot nu toe 333 lichamen uit het massagraf in Tomašica geborgen, waarvan 210 volledig intact en 123 in losse delen

**Satko's moeder
zat met de andere
kinderen in het
kamp Trnopolje**

Voetbalveld op het terrein
van het voormalige
concentratiekamp Trnopolje

Boven: de hangar bij concentratiekamp Omarska. Onder: Huis van vrede, met foto's van alle vermisten, onder wie Satko's oma en zijn beste vriend Dado

is dat ook gebeurd,' verklaart Jahić, maar omdat daar een heuvel instortte, bleef een groot deel van de lichamen toch in Tomašica liggen. Daarop besloten ze dit massagraf met negen meter aarde te bedekken. Een gigantische operatie waar tientallen mensen bij betrokken moeten zijn geweest. Nog veel meer mensen wisten wat hier gebeurde.'

De onderzoekers leggen al hun bevindingen minutieus vast. Behalve lichamen of lichaamsdelen vinden ze ook identiteitsbewijzen, briefjes, aanstekers, brillen, horloges en schoenen, objecten die een emotionele waarde hebben voor de nabestaanden, maar die ook kunnen helpen bij identificatie en bewijsvoering. Jahić verwacht dat het onderzoek nog maanden zal duren. In het weekend wordt er niet gewerkt en het gemiddelde bedraagt tien lichamen per dag. 'Veel slachtoffers waren blootsvoets of op sokken, een teken dat ze in hun huis zijn vermoord,' zegt hij.

Tijdens mijn gesprek met de openbare aanklager en de forensische archeoloog zijn er drie bemiddelde lichamen vlak naast ons neergelegd, de lijkklucht hangt om ons heen. Dan verstomt het geluid van de graafmachines, de mannen en vrouwen klimmen uit de kuil naar boven, zetten hun pikhouwelen en scheppen opzij en schenken een kop koffie in: het is lunchpauze op de plaats delict.

Stap maar in, Tesma

Satko heeft zich van ons afgescheiden en staat zwijgend op een hoger deel aan de rand van de opgraving. We bellen de taxichauffeur die in het dorp koffie is gaan drinken. Hij heeft beloofd ons naar Sanski Most te rijden, een gemeente die aan Prijedor grenst, maar in het andere deel van Bosnië ligt, de Federatie van Bosnië en Herzegovina. Na enig rondvragen vinden we het mortuarium in een industriegebied buiten de stad, vlak naast een terrein waar kiepauto's met zand en grind heen en

Satko loopt de rijen langs en kijkt of hij de jurk van zijn oma herkent

weer rijden. Het Krajina Identificatie Projekt (KIP) is gevestigd in een morsige loods met verroeste stalen platen tegen een zijmuur. De deuren staan open. Ertegenover is een kantoortje, eveneens met geopende deuren. Daar zitten drie rokende vrouwen in een klein hokje, omringd door beeldschermen en telefoons. De lijkklucht is er ondraaglijk.

Een politiemannet met onaangestoken sigaret in de hand gaat ons voor. De loods is in tweeën verdeeld: rechts liggen de lichamen in gesloten witte lijkzakken, voorzien van identificatienummer, datum en vindplaats. Bijna alle lichamen en lichaamsdelen in de loods komen uit Tomašica. Buiten is een wasplaats waar een medewerker iets aan het afspoelen is. Binnen, rechts in de hoek, ligt een nog nat lichaam op een klaptafel. Je ziet de achterkant van een hoofd met haar, de arm waarmee het slachtoffer het gezicht probeerde te beschermen, het is de houding waarin hij de dood vond. Achter een tafel met een collectie losse lichaamsonderdelen hangen posters aan de muur met pasfotootjes van de honderden vermisten. Satko wijst er een paar aan. 'Dat was een journalist uit Kozarac. Dit was zijn broer. Die man daar kende ik ook.' Ook zijn grootmoeder moet erbij staan.

Als de hel bestaat, vormt het linker gedeelte van de loods een aardige introductie. Tegen de muren staan vijflaagse stellingen met lichamen in plastic zakken. Op de grond liggen op witte doeken skeletten uitgesteld met mogelijk bijbehorende onderdelen: een pluk haar, een hand, een blauwe trui, een opschrijfboekje. Satko loopt de rijen langs en kijkt of hij de jurk van zijn grootmoeder herkent. Eenmaal buiten maken we dat we wegkomen. De taxi vult zich weer met lijkklucht.

Milomir Stakić, de Servische burgemeester van Prijedor tijdens de oorlog, kreeg veertig jaar gevangenisstraf wegens moord, marteling, deportaties en standrechtelijke executies. Het Joegoslaviëtribunaal en plaatselijke rechtbanken veroordeelden 28 anderen uit de regio wegens misdaden tegen de menselijkheid tot een totaal van 380 jaar gevangenisstraf. Generaal Ratko Mladić en de voormalig Bosnisch-Servische leider Radovan Karadžić staan beiden expliciet ook voor in Prijedor gepleegde genocide voor het Joegoslaviëtribunaal terecht.

De meeste veroordeelde voormalige kampbewakers uit Omarska hebben inmiddels hun straf uitgezeten. Tesma, de buurvrouw van Satko's ouders, kwam er laatst eentje tegen op de bushalte. 'Vijf jaar had hij gekregen van het tribunaal. Nu was hij vrij man, een van de ergste beulen van Omarska. Stap maar in, Tesma, zei hij.'

Bladwijzer

Online bronnen

Reportages De kampen

In de zomer van 1992 brachten de Britse zender ITV en het weekblad *The Observer* de beelden naar buiten van de kampen in Omarska en Trnopolje. Daarop is ook een uitgemergelde Satko Mujagić te zien: 'Nee, dit is geen concentratiekamp, we krijgen twee keer per dag te eten.' Ruim twintig jaar later brengt een andere Britse zender, ITN, een reportage over de ontdekking van het massagraf in het nabijgelegen dorpje Tomašica. Er zijn tot nog toe meer dan 330 lichamen geborgen.

Ga naar

vn.nl/bosnie

De oorlog in Prijedor begon in 1992. Dat is lang geleden, maar ook weer niet zo lang. Bijna iedere volwassene heeft er nog persoonlijke herinneringen aan. Zelfs de twintigjarige taxichauffeur blijkt een kind van de oorlog: zijn ouders zijn Servische vluchtelingen. In Prijedor wordt veel gezwegen, het verleden is nog vers. Intussen wordt er in Tomašica doorgegraven. De kans dat Zlate Krkić ooit nog wordt gevonden lijkt klein. 'Ze heeft haar hele leven voor haar eigen begrafenis gespaard,' zegt Satko Mujagić, 'en ik blijf hopen dat ze toch een graf krijgt.' ■

Alfred van Cleef is auteur. Tussen 1992 en 1996 maakte hij reportages over de Balkanoorlogen vanuit Bosnië-Herzegovina. Begin volgend jaar verschijnt zijn boek 'Verloren wereld. Een Bosnische familiegeschiedenis'